

Kulturarv för samtid och framtid

Kulturmiljöprogram för Gävleborgs län 2006-2010

Länsstyrelsen
Gävleborg

Innehåll

Förord	3
Om kulturmiljöprogrammet	4
Länets kulturhistoriska innehåll	8
Prioriterade områden	
Kusten	11
Skogen	13
Det öppna landskapet	14
Hälsingegårdarna	15
Bruksmiljöerna	17
Kulturarvet – en resurs	
Näringslivet	20
Kommunerna	22
Kulturarvet – en angelägenhet för alla	
Livslångt lärande	24
Reflekterande dialog och möten	26
Ansvar för mångfald och internationell samverkan	27
<i>Kulturmiljövårdens aktörer</i>	29

Förord

Gävleborgs län har ett rikt kulturarv. Här finns kulturlandskapet med fantastiska hälsingegårdar och milsvida skogar. Här finns bruksmiljöerna med industrilämningar, byggnader och parkmiljöer. Längs kusten har fiske, handel och sjöfart satt sina spår med städer, fiskelägen och kapell. Men det är inte bara de fysiska miljöerna som bidrar till länets kulturprofil. Hit hör också musiken, dansen, konsten och traditionerna, ett kulturarv som än idag är högst levande.

Kulturarvet är en faktor att räkna med när man talar om tillväxt och regional utveckling. Men man kan inte ta kulturarvet för givet, det finns inte där av sig självt. Det kräver ständig vård och underhåll för att inte förfalla eller falla i glömska, men det finns också möjligheter till utveckling. Kulturmiljöprogrammet vill göra kulturarvets roll i den regionala utvecklingen tydlig. Det finns outnyttjade möjligheter att ta tillvara för turismen, för företagandet och för en samhällsutveckling som är långsiktigt hållbar.

Kulturmiljöprogrammet är ett viktigt underlag i det regionala Landbygdsprogrammet och det kommer också att utgöra ett av flera underlag i arbetet med ett Regionalt Utvecklingsprogram (RUP) för Gävleborgs län. Programmet är inte traditionellt utformat i det avseendet att det pekar ut geografiska områden med stora kulturhistoriska värden. Det ska istället användas som inspiration och vägledning. Bland annat ska det kunna användas som grund för lokala planer och anpassningar eller för dem som vill utveckla sin verksamhet där kulturarvet kan vara en resurs. För att åstadkomma utveckling krävs samverkan. Det kan vara samverkan mellan myndigheter, museer, hembygdsrörelsen, skolan och kommunerna, eller mellan små och medelstora företag inom till exempel turistnäringen.

Arbetet med programmet har utförts i projektform, där representanter från länsstyrelsen och läns museet utgjort en projektgrupp. Projektgruppen har satt ramarna för programmet, men innehållet har formats utifrån de synpunkter som kommit fram i möten med de olika grupperingarna i länet, samt vid remissomgången. Ett stort tack riktas till alla Er som bidragit till innehållet genom kunskap, idéer och engagemang!

Christer Eirefelt

Landshövding i Gävleborgs län

Om kulturmiljöprogrammet

Kulturarvet tillhör alla och det är en demokratisk rättighet att få ta del av det och vara med i kulturarvsarbetet.

Den som är delaktig och har möjlighet att påverka mår bra både psykiskt och socialt. På så sätt bidrar arbetet med kulturarvet till en högre livskvalitet och är därmed viktigt för en god folkhälsa.

Väl tillvaratagna kulturmiljöer är attraktiva och utgör goda livsmiljöer som lockar boende och besökare.

Traditioner, berättelser, hantverkskunnande, konst och musik är exempel på kulturarv som engagerar många och ger färg åt kulturmiljöerna. Kulturarvet kan också bidra till tillväxt för länets företagare och entreprenörer, och bli en drivkraft för att skapa ett ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbart samhälle.

Visionen

Programmet har tre övergripande huvudmål:

1. Kulturarvet ska brukas på ett hållbart sätt.
2. Kulturarvet ska användas som en resurs.
3. Alla ska vara delaktiga i, ha kunskap om och känna ansvar för kulturarvet.

Arbetet med kulturmiljöprogrammet

År 2003 avsatte länsstyrelsen regionalpolitiska medel för att utforma ett strategiskt kulturmiljöprogram. Arbetet inleddes hösten 2004 och pågick under hela 2005.

För att få ett brett underlag till programmet har träffar hållits med kommunala tjänstemän och politiker, representanter för områdena järnbruken, kusten, det öppna landskapet och skogen, likaså med invandrarföreningar och företagare. Som komplement till mötena har enkäter skickats ut internt på länsstyrelsen och till fyra kommuner.

Träffarna har präglats av stor entusiasm och en uttalad vilja att medverka i kulturarvs-

arbetet. De kreativa idéerna har varit många och det är ambitionen att så många som möjligt av de goda idéerna också ska gå att känna igen i programmet.

Efter en bred remissrunda våren 2006 blev arbetet färdigt – och Gävleborgs län har fått sitt allra första kulturmiljöprogram.

Utgångspunkterna finns i:

- De statliga kulturpolitiska målen och i de nationella verksamhetsmålen för kulturmiljöarbetet som har tagits fram av regering och riksdag.
- *Kulturarv i tiden* – Riksantikvarieämbetets vision och strategi för 2004-06.
- *Människan i centrum* – Agenda kulturarvs programförklaring.

Andra vägledande dokument:

- De nationella och regionala miljömålen.
- Tillväxtprogrammet för Gävleborg 2004-2007.
- Regeringens och regionens strategi för hållbar utveckling.
- Utredningen *Turismen ger tillväxt i Gävleborg*.
- Det regionala projektet *Social hållbarhet*.

Så ska kulturmiljöprogrammet användas

Kulturmiljöprogrammet är ett strategiskt styrdokument. Det är målinriktat och tidsbegränsat och gäller åren 2006-2010. Programmet ska vara ledande för kulturmiljöarbetet och fungera som ett hjälp- och styrmedel för alla som arbetar med kulturarvet mer eller mindre direkt.

Programmet ska även ligga till grund för länets regionala utvecklingsplan och vara ett stöd för kommunerna i arbetet med egna kulturmiljöprogram, översiktsplaner och övrig verksamhet som är knuten till kulturarvet.

I handlingsplanerna används ofta begreppet ”kulturmiljövårdens aktörer”. Med det avses i första hand länsstyrelsen och länsmuseum som arbetar med kulturmiljövård professionellt i form av rådgivning, information och bidragsgivning, men även Hälsinglands museum och vissa lokala museer. Utöver dessa finns en lång rad andra aktörer. Ett exempel är kommunerna som har en viktig roll när det gäller närheten till medborgare och inverkan på kulturmiljön i den fysiska planeringen,

dessutom för bibliotek, skola och arkiv. Den största gruppen aktörer är dock de ideella; hembygdsföreningar, intresseföreningar och eldsjälur är avgörande för att skapa intresse och engagemang för det lokala kulturarvet. En beskrivning över vilka kulturmiljövardens aktörer är i en vidare bemärkelse finns på sidan 29.

Genomförande

Programmet ska genomföras inom den ordinarie verksamheten för respektive institution. Några extra medel för att genomföra programmet kommer inte att utdelas, men arbetet med kulturarvet kan effektiviseras om den samordning och samverkan som förordas i programmet genomförs. Länsstyrelsen och museerna ska initiera nätverk genom olika arrangemang. För att nätverken ska fungera och vara givande krävs ett engagemang från alla deltagare.

Det finns även möjligheter att söka och få externa medel för världsarvs- och miljömålsarbetet.

Uppföljning

I flera av delmålen anges ökning av en företeelse eller ett tillstånd. För att kunna följa upp dessa mål behövs en analys av dagsläget. Därför kommer en första åtgärd under programperioden vara att ta fram en nulägesanalys med utgångspunkt i de uppställda målen. Handlingsplanerna ska genomföras på lång och kort sikt. De kortsiktiga målen är konkreta och ska vara lätta att följa upp och mäta, medan de långsiktiga handlar om effekter som kan vara mer indirekta och svåra att värdera.

När programperioden går mot sitt slut är det viktigt att göra en oberoende utvärdering av vad som har gjorts och hur programmet har fungerat.

Projektgrupp

Från länsstyrelsen:

Mårten Gulin, projektledare

Barbro Hårding

Från läns museet:

Helena Olovsson Haglund

Anna Lindgren

Mål för kulturpolitiken

Riksdagen har beslutat om målen för en nationell kulturpolitik

(*prop. 1996/97:3, bet. 1996/97:KrU1, rskr. 1996/97:129*).

- att värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla att använda den.
- att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande.
- att främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet och därigenom motverka kommersialismens negativa verkningar.
- att ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället.
- att bevara och bruka kulturarvet.
- att främja bildningssträvandena samt att främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet.

Målen för verksamheten inom kulturmiljöområdet

(*prop. 1998/99 :114*)

- ett försvarat och bevarat kulturarv.
- ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen.
- allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön.
- nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv.

Begrepp

Kulturarv: traditioner, idéer och värden som vi medvetet eller omedvetet har övertagit från tidigare generationer. Kulturarvet kan vara berättelser, musik och hantverkskunande eller byggnader, landskap och fornlämningar. Vad som betraktas som kulturarv förändras med tiden och är uttryck för samhällets skiftande värderingar.

Kulturmiljö: den miljö som människan har påverkat, och som vittnar om historiska och geografiska sammanhang. Kan gälla enskilda objekt eller hela landskap.

Kulturmiljön är en viktig del av kulturarvet.

Länets kulturhistoriska innehåll

*Det är järnet och linet som traditionellt har lyfts fram som länets signum.
Men det finns mer!*

Kusten

Gävleborg har en lång kust som har präglats av jakt, fiske och sjöfart. Fiskelägena ligger som ett pärlband längs kusten. Många av dem har en historia som går tillbaka till medeltiden. Det var också vid kusten som städerna Gävle, Söderhamn och Hudiksvall växte fram – liksom flera bruk och industrier.

Städerna

Gävle har medeltida ursprung, Hudiksvall bildades 1582 och Söderhamn 1620. Alla är kuststäder och viktiga handelsplatser som har överlevt – trots flera stadsbränder kring förra sekelskiftet och ovarsamma rivningar under 1960-talet. Gamla kvarter finns kvar och det är en utmaning att bevara stadsbilden, samtidigt som funktioner ändras och utvecklas.

Skogen

Den största delen av länets yta består av skog. Skogen har i alla tider varit mycket betydelsefull för försörjningen, framför allt för jordbruket där skogsbruket fortfarande utgör grunden i ekonomin. I slutet av 1500-talet och framåt ökade den finska invandringen till skogarna. En del av de finska bosättningarna är bevarade medan andra har övergivits. I skogarna finns också de sparsmakade spåren efter samernas säsongsmässiga bosättningar. Kolning, flottning och tjärframställning stod för många människors försörjning i skogslandet. Även industrin behövde skogen, för utan träkol stannade ångmaskiner och masugnar.

Bruken

Järnet har varit viktigt främst för länets södra delar. Redan på järnåldern var framställningen av järn en av grunderna för områdets ekonomi. På 1600- och 1700-talet hade landskapet präglats av de många järnbruken. Hela samhällen byggdes upp kring bruken och många familjer fick sin försörjning där i flera generationer. Bruksperioden lever kvar som minnen, sociala strukturer, bruksmiljöer, masugnar, slagghögar, bergsmansgårdar och mycket mera.

Det öppna landskapet och Hälsingegårdarna

I länets södra slättlandskap, i älvdalarna och längs sjöstränderna finns de bördigaste jordarna. Redan på järnåldern började dagens öppna odlingslandskap skapas.

Traditionen med stora Hälsingegårdar går åtminstone tillbaka till medeltiden och är resultatet av en lång bondetradition i ett landskap utan adel.

För att kunna förstå och uppleva kulturlandskapet måste det även i fortsättningen vara bebott och brukat.

Stigar, leder och vägar

Genom länet grenar sig stigar, vägar, banvallar och farleder. De är präglade av olika tiders behov, tekniska förutsättningar och stilideal. En förutsättning för att de ska bevaras är att de används. En satsning på pilgrimsleder genom länet är ett exempel på hur man kan hålla gamla leder öppna.

Kyrkorna

Våra äldsta byggnader är kyrkor. Kyrkorna i sig är byggnadshistoriska dokument som visar hur man byggde under olika tidsepoker. De medeltida kyrkorna är särskilt betydelsefulla som "källmaterial". Genomgående är att kyrkobygget har präglats av hög kvalitet i hantverk och konstnärlig utsmyckning.

Berättelser och minnen

Det är berättelserna, minnena, kunskapen, dialekterna, konsten, dansen och musiken som är viktiga för förståelsen och upplevelsen av det materiella kulturarvet.

Det moderna samhällets kulturarv – nästa programperiod

I den här programperioden är det kusten, skogen, bruken, de öppna landskapen och Hälsingegårdarna som lyfts fram. Valet av de prioriterade områdena föregicks av en diskussion på läns museet och länsstyrelsen. Under nästa programperiod kan andra områden bli aktuella, till exempel det moderna samhällets kulturarv. Förra århundradets industriepok håller snabbt på att försvinna, bostadsorter har övergetts, minnen bleknar och mötesplatser glöms bort.

Prioriterade områden

– kusten, skogen, bruksmiljöerna, det öppna landskapet och Hälsingegårdarna

Vi ska alla aktivt förvalta och bygga vidare på tidigare generationers erfarenheter med respekt för den historia som de har lämnat efter sig. Kulturarvet ska brukas varsamt så att det inte förbrukas. De kommande generationerna ska också få tillgång till kulturarvet.

Väl tillvaratagna och varsamt brukade kulturmiljöer är stimulerande för människor och kulturarvet bidrar till en social gemenskap och ett roligare liv.

Vi ska ta tillvara och använda kulturarvet för rekreation och turism. Kunskap och utbildning är viktigt i sammanhanget.

Kusten

Århundraden av intensiv sjöfart i kombination med en svårnavigerad kust har gjort Gävleborgskusten, och framförallt Gävlebukten, till ett av Sveriges förlisningstätaste områden. Till några av de mest kända vraken anordnar olika företag utfärder för turister och andra intresserade.

Överhuvudtaget är båtar, såväl över som under vatten, en viktig del i kustens kulturarv – och ett ämne som engagerar många. Ett exempel är det långvariga samarbetet mellan hembygdsintresserade och sportdykare i Hamrånge som bland annat resulterat i en marinarkeologisk dokumentation av det så kallade Engmanvraket tillsammans med läns museet.

Längs kusten finns många intressanta kustkapell från 1600-talet och framåt. Svenska kyrkan har gudstjänster och visar många av kapellen sommartid. I Nordanstigs kommun finns ett antal bronsåldersrösen av ansevärd storlek.

I länet arbetar flera enskilda och grupper med kustens kulturarv. Kustlagen Södra Bottenhavet är en förening som gör stora insatser för kulturarvet. Föreningen har en egen hemsida med uppgifter om aktuella händelser. I Sandarne utanför Söderhamn arbetar föreningen KULT för att lyfta fram sågverksepoken genom skyltning av lämningar och byggnader.

DELMÅL

Kustens kulturarv ska uppmärksammas och brukas på ett hållbart sätt.

Långsiktig handlingsplan

- Kunskapen om kustens kulturarv bland bofasta och besökare ska öka. Kulturmiljövårdens aktörer ska arbeta för att miljöer vårdas och att det finns lättillgänglig information om dem.
- En ökad kulturturism där kulturarvet brukas på ett hållbart sätt ska stödjas.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska arbeta för att kustens kulturarv värnas enligt den regionala miljömålsstrategin.
- Tillsammans med Kustlagen Södra Bottenhavet ska kulturmiljövårdens aktörer arbeta för ett ökat samarbete över länsgränserna från norra Uppland till Ångermanland.
- Det är viktigt att även berättelserna och andra delar av det osynliga kulturarvet bevaras och knyts till de fysiska miljöerna. Museerna, intresseföreningarna och andra intresserade ska arbeta för att det immateriella kulturarvet bevaras och lever vidare.

Kortsiktig handlingsplan

- Inom programperioden ska kustens kulturarv prioriteras. De som arbetar med kulturmiljövård, intresseföreningar och enskilda ska samverka kring vård, inventeringar och seminarier.
- Kunskap om traditionell teknik, renoveringar av sjöbodan, byggande av stenkistor med mera ska öka och spridas genom att länsstyrelsen ordnar eller ger bidrag till kurser.
- Den lokala historien från forntid till nutid ska lyftas fram genom lättillgänglig information via skyltar, broschyrer och hemsidor.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska stödja temadagar med öppet hus genom bidrag och/eller medverkan.

Skogen

Ett exempel på hur skogens kulturarv tas tillvara är projektet *Skog och Historia*. Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen är samordnare och i länet samverkar länsstyrelsen, länsmuseet, skogsstyrelsen och länsarbetsnämnden kring projektet.

En mängd nya forn- och kulturlämningar har hittats, samtidigt som deltagarna har fått ett meningsfullt arbete och ökad kunskap om skogens kulturarv.

Genom ökad kännedom om de skogliga lämningarna finns större möjligheter att bevara dem i dagens skogsbruk.

DELMÅL

Skogens kulturarv ska vara känt, varsamt brukat och bevarat.

Långsiktig handlingsplan

- Kunskapen om skogens kulturarv ska öka och spridas. Vårdade miljöer ska förSES med lättillgänglig information.
- Det råder brist på kvalitetsvirke vid renoveringar inom byggnadsvården. De antikvarier som arbetar med byggnadsvård ska vid restaureringar och kurser poängtera vikten av att använda kvalitetsvirke. På så vis kan efterfrågan på olika virkeskvaliteter öka och på sikt påverka delar av skogsbruket.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska stödja en ökad skogsturism med kulturarvet i fokus.
- Miljömålsstrategin värnar om skogens kulturarv. Genom projektet *Skog och historia* ska läns museet, skogsstyrelsen och länsstyrelsen arbeta för att forn- och kulturlämningar blir kända så att de inte förstörs i skogsbruket.
- Fäbodarna är en del av såväl skogens som odlingslandskapets kulturarv. Bevarandet av fäbodarna ska stödjas så att de kan leva vidare med människor, berättelser, bevarad bebyggelse och betande djur.
- Det är viktigt att även berättelserna och andra delar av det osynliga kulturarvet bevaras och knyts till de fysiska miljöerna. Museerna, intresseföreningarna och andra intresserade ska arbeta för att det immateriella kulturarvet bevaras och lever vidare.

Kortsiktig handlingsplan

- Länsstyrelsen ska öka kunskapen om skogens kulturarv genom att ordna eller ge bidrag till kurser om exempelvis byggnadsvård och byggande av gärdesgårdar i fåbodmiljöer.
- Länsstyrelsen ska utveckla samarbetet mellan natur- och kulturmiljövård så att de kulturhistoriska värdena uppmärksammas och tas tillvara när skogliga naturreservat bildas.

Det öppna landskapet

Avvecklingen av mjölkproduktionen och sjunkande lönsamhet inom jordbruket hotar det öppna landskapet.

För att behålla ett attraktivt kulturlandskap måste det även i fortsättningen vara brukat och bebott – frågan är hur. En kombination av jordbruk och turism eller förädling av mat ses som två möjligheter att bo kvar och driva företag på landsbygden.

DELMÅL

Det öppna landskapets kulturarv ska vara känt, bevarat och varsamt brukat.

Långsiktig handlingsplan

- Genom dialog och möten mellan lantbrukare, andra boende och besökare på landsbygden ökar kunskapen om betydelsen av att varsamt bruka kulturarvet och förståelsen för lantbrukets förutsättningar. Kulturmiljövårdens aktörer ska delta i dialogen genom att informera om och vårda det öppna landskapets kulturarv.
- Det är viktigt att även berättelserna och andra delar av det osynliga kulturarvet bevaras och knyts till de fysiska miljöerna. Museerna, intresseföreningarna och andra intresserade ska arbeta för att det immateriella kulturarvet bevaras och lever vidare.

- Kulturmiljövårdens aktörer ska arbeta för att det regionala miljömålet om ett rikt odlingslandskap uppfylls.
- Turismen kan dra nytta av ett bevarat kulturarv. En ökad turism med ett varsamt brukat kulturarv på landsbygden ska stödjas.

Kortsiktig handlingsplan

- Medvetenheten om jordbrukets och kulturarvets betydelse för det öppna kulturlandskapet ska öka. Det kan ske genom visningar, föredrag, utställningar, seminarier eller andra arrangemang exempelvis inom miljö- och landsbygdsprogrammet.
- Skyddade och bevarade miljöer ska användas för undervisning och kurser som också uppmärksammar berättelserna, musiken, konsten och dansen.
- Miljömålet *Ett rikt odlingslandskap* värnar om landskapets byggnader. Länsstyrelsen ska ordna eller ge bidrag till kurser i byggnadsvård och bidrag till dem som vill värna om ekonomibygnaderna.
- Kunskap om de äldre strukturerna i landskapet och fornlämningar ska öka genom rådgivning, fältvandring och information.

Hälsingegårdarna

De stora Hälsingegårdarna bär på ett rikt kulturarv med sin enastående träbyggnadstradition och stilsäkra arkitektur. Gårdarna har bevarats och vårdats genom generationer och Hälsingegårdarna är idag ett positivt laddat begrepp som lockar turister och stärker den lokala identiteten. Genom samverkan mellan gårdsägare, turistföretag och kommuner kan varumärket Hälsingegårdar utvecklas.

Det finns ett flertal visningsgårdar och många gårdsägare hittar nya sätt att bruka kulturarvet så att de kan fortsätta vårda och bo kvar i sina Hälsingegårdar.

Flera har påbörjat arbetet med att utveckla affärsmässigheten med kulturarvet som

grund. Lincaféet i Järvsö är ett exempel på en Hälsingegård som avvecklat mjölkproduktionen, men har kvar annan jordbruksverksamhet i kombination med café och försäljning av hantverk.

Arbetet med att få Hälsingegårdarna upptagna på Unescos världsarvslista har kommit långt. En världsarvsförklaring medför att länet får ett utpekade område där kulturturism kan bli en stor resurs för en stabil utveckling i Hälsingland. Internationella kontakter och samarbete med liknande områden i Europa är angelägna och kommer att berika Hälsingegårdsarbetet.

DELMÅL

Minst tusen Hälsingegårdar ska bevaras som levande gårdar. En del av Hälsingegårdarna ska representera ett kommande världsarv.

Långsiktig handlingsplan

- Hälsingegårdarna ska brukas, bevaras och bebos. På så sätt bevaras gårdarna och det öppna landskapet. Kulturmiljövårdens aktörer ska främja åtgärder som underlättar gårdsägarnas bruk, vård och bevarande.
- För att bevara och utveckla gårdarna krävs samarbete – dels gårdsägare sinsemellan, dels mellan gårdsägare, kommunerna och turistorganisationerna. I projekten *Kulturarv Hälsingegårdar* och *Hälsingegårdar Turism* arbetar berörda parter vidare med utvecklingen av detta nätverk.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska i samverkan med Högskolan i Gävle och andra forskningsinstitutioner uppmuntra till forskning kring Hälsingegårdarna.
- Det är viktigt att även berättartraditionen, folkmusiken, hantverkskunskapen och andra delar av det immateriella kulturarvet lever vidare och knyts till de fysiska miljöerna.

Kortsiktig handlingsplan

- Hälsingegårdarna ska vara ett positivt begrepp både för de lokalt boende och för besökarna. Kulturmiljövårdens aktörer ska verka för att kunskapen om Hälsingegårdarnas kulturarv sprids, bland annat genom information och kurser.

- Kulturmiljövårdens aktörer ska under programperioden prioritera Hälsingegårdarna genom rådgivning, bidrag och information.
- Ett sätt att få Hälsingegårdarna att leva vidare är att utveckla affärsverksamheten baserad på kulturhistorisk grund. Projektet *Rådgivning Hälsingegårdar – Antikvarisk/Affärsmässig* som drivs av läns museet tillsammans med Föreningen Hälsingegårdar är ett exempel på hur det kan gå till. Verksamheter inom landsbygdsprogrammet ger ytterligare möjligheter.
- I arbetet med att få Hälsingegårdarna klassade som världsarv arbetar länsstyrelsen tillsammans med kommunerna och gårdsägarna. En världsarvsansökan har lämnats in i september 2006.
- Länsstyrelsen ska i samarbete med kommuner och gårdsägare göra en plan för förvaltningen av världsarvet, omfattande bland annat organisationsform och eventuella besökscentra.

Bruksmiljöerna

Bruksmiljöerna är framför allt koncentrerade till Gästrikland, men det finns också flera intressanta bruksmiljöer i Hälsingland som har bevarats och idag används på olika sätt. I nätverket *Järnriket Gästrikland*, som drivs av läns museet, ingår ett 30-tal industrimiljöer med koppling till järnhanteringens historia.

Järnrikets uppdrag handlar om bevarandefrågor, kunskapsförmedling och marknadsföring av industrihistorien som en kulturturistisk attraktion. Verksamheten har bedrivits sedan mitten av 1980-talet i samarbete med eldsjälarna, läns museet, gästrikedkommunerna och Gästrikland Turism.

Flera av bruksmiljöerna är besöksmål som har lyfts fram i projektet *Järnriket Gästrikland*. Ett sätt att erbjuda besökarna fler upplevelser är ett ökat samarbete mellan järnbruken. Med gemensam och professionell marknadsföring når brukens kulturarv fler grupper.

Det finns flera exempel på hur bruksmiljöerna får nytt liv när järnhanteringen läggs ner. I exempelvis Högbo, Gysinge och Strömbacka-Moviken används miljöerna för rekreation, konferens, restauranger, museer och mycket mera. Miljöerna är attraktiva för företag och det lockar till nya etableringar och nya besökare som inte primärt är intresserade av brukens kulturhistoria.

DELMÅL

Bruksmiljöerna ska bevaras genom att brukas varsamt och kunskapen om brukens historia ska öka.

Långsiktig handlingsplan

- Genom vård och information om brukens kulturarv ökar kunskapen hos boende och besökare. Kulturmiljövårdens aktörer ska arbeta för att miljöer vårdas och förses med lättillgänglig information.
- Genom att kombinera flera upplevelser och fokusera på något utöver det vanliga lockas turisterna att stanna flera dagar. Nya verksamheter som gör att bruksmiljöerna kommer till användning ska stödjas.
- Kombinera gammalt med nytt på ett varsamt sätt. Kulturmiljövårdens aktörer ska tillsammans med kommunerna värna om brukens kulturmiljöer och stödja en varsam utveckling i planarbetet, en viktig del inom miljömålet *En god bebyggd miljö*.
- Kulturmiljövården ska tillsammans med högskolan i Gävle och andra forskningsinstitutioner uppmuntra forskning om människornas liv på bruken och järnhantlingens historia.
- Det är viktigt att även berättelserna och andra delar av det osynliga kulturarvet bevaras och knyts till de fysiska miljöerna. Museerna, intresseföreningarna och andra intresserade ska arbeta för att det immateriella kulturarvet bevaras och lever vidare.

Kortsiktig handlingsplan

- Ett varsamt användande av bruksmiljöerna ska stödjas av kulturmiljövårdens aktörer genom rådgivning, bidrag och information.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska stödja arbetet med en återkommande *Järnrikedag*

som ett sätt att underlätta för bruken att samverka kring marknadsföring och upplevelser.

- Läns museet, länsstyrelsen och övriga intressenter ska fortsätta arbetet under det etablerade varumärket *Järnriket Gästrikland*.
- Länsstyrelsen ska arbeta för att Axmar bruk blir kulturresevat. På så vis kan miljön bevaras och användas för lärande och turism.

Kulturarvet – en resurs

Människors trivsel och välbefinnande har ett starkt samband med att känna trygghet. En attraktiv livsmiljö kan vara lika viktig som möjligheten till försörjning.

Attraktiva och tillgängliga kulturmiljöer är också stimulerande för kreativiteten och påverkar både det psykiska och fysiska välbefinnandet.

Historiska, arkitektoniska och materialmässiga är kvaliteter som är viktiga att skydda och bevara. Berättelser ger historiska perspektiv på tillvaron och berikar människors liv. I landskap, tätorter och stadsmiljöer finns årsringar som berättar om vad som hänt på platserna och varför. Dessa årsringar underlättar förståelsen för dagens samhälle. Samtidigt står näringslivet inför stora omställningar. Personalminskningar och nedläggningar har drabbat många av de stora och personaltäta industrierna. En omställning och utveckling av länets näringsliv är därför viktig, och kulturarvet är en resurs som kan bidra till att de småskaliga och differentierade företagen kan bli fler.

Näringslivet

För företag som använder kulturarvet i sin affärsverksamhet finns goda utvecklingsmöjligheter. I länet finns flera framgångsrika exempel; Mackmyra Whisky och Axmar brygga är två av dem. Båda ingår i *Järnriket Gästrikland* och använder attraktiva kulturmiljöer som ett mervärde för sin verksamhet.

I länet finns också företagare som har själva kulturarvet som affärsidé, bland annat hantverkare och antikvariskt sakkunniga som arbetar med byggnadsvård och arkeologi.

En annan användning av kulturarvet i affärsverksamheten är natur- och kulturturismen där miljöer med höga kultur- och naturvärden används för att locka turister till regionen.

DELMÅL

Företagare som använder kulturarvet i sin affärsverksamhet ska öka och företagen ska växa.

Långsiktig handlingsplan

- Flera kompetenser och många människors erfarenheter stärker varandra. Genom samverkan och nätverk – mellan företagen sinsemellan och med myndigheter och kommuner – blir de enskilda företagen starkare. Länsstyrelsen ska tillsammans med kommunerna och företagen arbeta för att underlätta samverkan.
- Kunskap om traditionella material och metoder är en viktig del av det kulturhistoriska hantverkskunnandet. Företagare ska uppmuntras att överföra äldre kunskap till den nya generationen hantverkare.
- Länsstyrelsen ska anlita professionella marknadsförare i arbetet med att se kulturarvet som en resurs.

Kortsiktig handlingsplan

- Kulturmiljövårdens aktörer ska tillsammans med företagen och andra berörda årligen sprida kunskap om byggnadsvård, bland annat genom kurser, rådgivning, broschyrer och utställningar.
- Under programperioden ska kulturmiljövårdens aktörer och näringslivet tillsammans anordna en konferens om företagande och kulturarvet. Här kan nätverk byggas och förslag på gemensam marknadsföring diskuteras.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska söka upp näringslivsorganisationer, näringslivskontor och politiker för att föra fram möjligheterna med att använda kulturarvet, både det materiella och det immateriella, som en resurs för näringslivet.

Kommunerna

Det finns stora möjligheter för kommunerna att stimulera och uppmärksamma kulturarvets betydelse för den lokala utvecklingen. Kommunerna har nära till medborgarna vilket ger goda förutsättningar för en direkt dialog. De har även huvudansvaret för biblioteken, arkiven och skolverksamheten – verksamheter som står för viktiga delar av det immateriella kulturarvet.

När kommunerna planerar för rekreation och boende är det viktigt att kulturmiljöerna tas tillvara. Då tillgodoses efterfrågan på attraktiva boendemiljöer och allmänhetens intresse av att fritt använda tilltalande områden.

Genom medverkan av antikvarisk kompetens tidigt i planläggning synliggörs kulturvärdena i plan- och byggprocessen. Det finns också ett stort behov att ta tillvara och utveckla värdena i riksintresseområdena för kulturmiljön. Ett exempel på det är Ovanåkers kommun. Genom inventeringar, områdesbestämmelser, miljöinformation, stora röjningsprojekt och omfattande renoveringar av ekonomibyggnader har man skapat goda förutsättningar för att bevara och ta tillvara områdenas kulturmiljövärden. Projektet har blivit kostnadseffektivt genom en nära samverkan mellan kommunen, fastighetsägarna och länsstyrelsen. Samtidigt har det positiva resultatet skapat en samsyn om värdena i landskapet.

DELMÅL

Kulturmiljön och kulturarvet ska ses som inspiration för det nya och ett värdefullt arv att ta tillvara och utveckla.

Långsiktig handlingsplan

- Varje kommun har utpekade områden där kulturarvet har stor betydelse. Områden som redan är väl inarbetade är exempelvis Gävle som sjöfartsstad, Skärså fiskeläge, Gysinge bruk, Järvsö med bland annat Stene gård, konsten och hemslöjden. Genom marknadsföring och synliggörande skapas varumärken som lockar till inflyttning och turism. Kulturmiljövårdens aktörer ska tillsammans med andra berörda arbeta för att stärka utpekade områden med höga kulturhistoriska värden.

- I den kommunala planeringsprocessen är det viktigt att antikvarisk kompetens tidigt kopplas in och att det förs en dialog kring kulturmiljöfrågorna. Kulturmiljövården ska stödja kommunerna i arbetet med att, enligt miljömålen, identifiera den värdefulla bebyggelsens och landskapets värden och stärka förvaltningen av dessa.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska arbeta för att modernismens bebyggelse uppmärksammas och hanteras varsamt.

Kortsiktig handlingsplan

- Kulturmiljöer som är attraktiva att bo och vistas i ska uppmärksammas genom exempelvis fält- och stadsvandringar och rådgivning.
- Kommunerna ska få tillgång till antikvarisk kompetens, antingen genom att anställa egna antikvarier eller genom nära samarbete med museernas antikvarier.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska besöka kommunerna och vara bollplank för en diskussion om utvecklingen och tillvaratagandet av kulturarvet.

Kulturarvet

– en angelägenhet för alla

Kulturarvet påverkar oss alla och samhället vi lever i. Samtidigt är det viktigt att reflektera över vems kulturarv som har bevarats och vems historia som berättas. Då kan osynliga mönster bli tydliga och marginaliserade gruppers historia lyftas fram.

Högskolan, universiteten och museerna har en viktig roll att ständigt omtolka och ifrågasätta historien och synen på kulturarvet. Genom kunskap om olika gruppers historia ökar förståelsen. Då vidgas perspektivet på samtiden. En öppen attityd är viktig för att locka nya grupper till kulturarvsarbetet och det bidrar till integration. Länets kulturarv är ett kulturarv i världen.

Det är viktigt att kulturarvet aktivt används i undervisningen redan från förskolan och vidare genom hela skoltiden. Här är det immateriella kulturarvet viktigt för att levandegöra det materiella. Genom att arkiven, biblioteken och museerna är öppna för alla kan många få tillgång till information om vad som sker i dagens samhälle och vad som har tänkts, sagts och gjorts tidigare.

Livslångt lärande

Historisk medvetenhet och ökad kunskap ger perspektiv på den egna tillvaron. Kulturarvet är en källa till ökad förståelse för dåtid, nutid och framtid.

Hembygdsrörelsen, intresseföreningarna, studieförbunden och länets många små museer gör oersättliga och ofta ideella insatser för att mätta behovet av kunskap om kulturarvet. Ett exempel är en grupp i Norrbo i Hälsingland, som har studerat den lokala medeltida historien. Intresset för Norrbos betydelse genom historien har väckts och deltagarna har tagit ansvar för att några fornlämningar i byn vårdas och visas. Den lokala identiteten har stärkts, kunskapen har ökat och den sprids vidare till boende och besökare.

DELMÅL

Kunskapen hos allmänheten om kulturarvet ska öka.

Långsiktig handlingsplan

- En allmän medvetenhet om kulturarvet ökar intresset och kunskapen. För att arbetet med kulturarvet ska bli mer känt ska kulturmiljövårdens aktörer arbeta för mer uppmärksamhet i media.
- Utbildning om kulturarvet och historiska perspektiv på tillvaron ska vara en del av undervisningen från förskola till vuxenutbildningen. Museerna ska besöka och bli besökta av skolan på olika nivåer i utbildningen.
- Kunskapen om kulturarvet ska öka och nya frågeställningar om kulturarvet ska formuleras.

Kortsiktig handlingsplan

- Det är viktigt att lokala och traditionella kunskaper tillvaratas. För att kunskapen om kulturarvet ska spridas och bevaras bör flera lokala kurser anordnas. Hantverkskunnande och immateriella värden ska vara viktiga inslag. Länsstyrelsen ska ordna eller ge bidrag till flera kurser varje år.
- För att fördjupa kunskapen och bidra till en vitaliserande debatt ska kulturmiljövårdens aktörer, högskolan och andra forskningsinstanser samarbeta i projektform eller kring uppsatser och seminarier.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska samarbeta med studieförbunden, hembygdsföreningarna och andra i den folkbildning som berör kulturarvet.

Reflekterande dialog och möten

Berättandet och musiken engagerar många människor och är viktiga att bevara. Satsningar på teater, musik och berättande håller traditionen vid liv och lockar nya grupper. Här spelar biblioteken, arkiven, hembygdsgrupperna och de lokala teatrar en viktig roll. Ett exempel är Musik Gävleborg, som tillsammans med Bibliotek Gävleborg samarbetar kring berättar- och musikprogram.

Olika former av nätverk är viktiga för att stimulera arbetet med kulturarvet. Det kan vara nätverk mellan enskilda, föreningar, företag och organisationer som har gemensamt intresse för kulturarvet.

Museerna och länsstyrelsen kan bidra till nätverken genom att agera bollplank för de enskilda deltagarna och länka samman olika intressegrupper med varandra.

Genom att samarbeta med naturvården kan attraktiva natur- och kulturmiljöer förstärkas varandra. Ett exempel är Agöns naturreservat där naturvärdena tillsammans med de höga kulturhistoriska värdena har betonats i vård och information.

DELMÅL

Samverkan kring arbetet med kulturarvet ska öka.

Långsiktig handlingsplan

- Genom återkommande möten och arbeten i projekt ska arbetet med att tillgängliggöra kulturarvet stödjas.
- Det är viktigt att kulturarvet är synligt i dagens samhällsdebatt. Kulturmiljövårdens aktörer ska medverka till att kulturarvet kan kopplas till aktuella samhällsfrågor genom exempelvis utställningar och projekt.
- Kulturmiljöfrågorna ska föras fram mer aktivt inom verksamheter som samhällsplanering, turism och landsbygdsutveckling.

Kortsiktig handlingsplan

- Genom att skapa mötesplatser kan alla med ett gemensamt intresse i kulturarvet mötas och berika varandra. För en bättre samverkan ska kulturmiljövårdens aktörer tillsammans med andra intresserade ordna återkommande seminarier.

- Länsstyrelsen och Länsmuseet ska medverka i de speciella *Kulturarvsdagar* som ordnas varje år nationellt och regionalt.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska fortsätta att ge länsinvånarna rådgivning om kulturarvet.

Ansvar för mångfald och internationell samverkan

Under historisk tid har såväl invandringen av finnar till länets skogstrakter som valloner-
nas invandring till bruken satt sin prägel på länets kulturarv.

I dag ökar den etniska mångfalden åter i länet och i vissa områden är invandrar-
grupperna dominerande. Det är viktigt att arbetet med länets kulturarv inte exkluderar
några människor. Historien som består av minnen och spår av mänskliga aktiviteter är på
många sätt universell. Därför är det angeläget med en ökad samverkan och dialog med
invandrargrupperna kring kulturarvet.

På Hälsinglands museum har utställda allmogeföremål från Hälsingland kommenterats
av invandrare från olika delar av världen. Föremålen väckte en mängd associationer till
kulturen i hemländerna, bland annat för det allmänmänskliga uttrycket i den estetiska
och funktionella formen.

Att historien ofta har tolkats och bevarats av de dominerande och ledande grupperna
har inneburit att en stor del av kulturarvet har glömts och gömts. Det är angeläget att de
marginaliserade gruppernas historia uppmärksammas.

Genom tematiska projekt med andra länder kan kulturarvsarbetet bidra till ökad
kunskap och stimulerande möten såväl regionalt som internationellt. Exempel på att in-
ternationella kontakter stärker kulturarvet är Gränsfors bruk som tack vare inkomster från
en framgångsrik export kan föra kulturarvet vidare genom kurser i smide och timring. Ett
annat exempel är Briggen Gerda i Gävle som medverkar i ett internationellt projekt där
Finland är projektägare.

Med förståelse för olika gruppers kulturarv och olika tolkningar av historien ökar för-
ståelsen för olika kulturer i dagens mångkulturella samhälle.

DELMÅL

Mångfald och internationella kontakter ska vara en del av det regionala kulturarvet.

Långsiktig handlingsplan

- Det är angeläget att människors spår och berättelser uppmärksammas i forskningen så att de människor som inte hade makten inte glöms bort i historiedokumentationen. Detta ska ske i dialog mellan kulturmiljövården och universitet och högskolor.
- Kvinnornas historia är ofta gömd eller helt glömd. Kvinnornas förhållningssätt till den manliga normen i historisk tid och kvinnornas roller under förhistorien behöver belysas. Kulturmiljövårdens aktörer ska inkludera genusaspekten i arbetet med byggnadsvård, byggnadsminnen, arkeologi och kulturresevat.
- Kulturmiljövårdens aktörer ska initiera internationella projekt som bidrar till fler tillfällen att samarbeta och utbyta erfarenheter över nationsgränserna.

Kortsiktig handlingsplan

- Genom särskilda mångfaldsprojekt kan skillnader mellan kön, etnicitet, ålder och klass belysas. På så sätt kan olika grupper mötas och leda till en dialog mellan olika kulturer och synsätt. Under programperioden ska kulturmiljövårdens aktörer tillsammans med organisationer, föreningar och andra berörda ordna eller bidra till minst ett tematiskt samarbetsprojekt som belyser denna typ av frågor.
- Genom exempelvis utställningar och fältvandringar ska olika kulturer som funnits under förhistorisk och historisk tid påvisas för att ge perspektiv på dagens samhälle.

Kulturmiljövårdens aktörer

Länsstyrelsen

- ser till att riksdagens och regeringens beslut genomförs på regional nivå.
- samordnar länets intressen och för fram invånarnas behov av en bra utveckling när det gäller till exempel arbete, service, miljö och kulturmiljö.
- ansvarar för tillämpning och tillsyn av kulturmiljöer enligt kulturminneslagen, miljöbalken och plan- och bygglagen. Det handlar om skydd av fornlämningar, byggnadsminnen, ortnamn, kyrkor och kulturresevat.
- har en samordnande roll angående kulturmiljövårdens roll i samhällsplaneringen.
- fördelar statliga medel för bevarande av och information om värdefulla kulturmiljöer.
- ger råd, kurser och bidrag till människor som vill bevara kulturarvet i form av landskap, byggnader och fornlämningar. Bestämmelserna syftar till att främja en god och långsiktig hållbar livsmiljö i dagens samhälle och för kommande generationer.

Länsmuseet Gävleborg

- har ett statligt uppdrag att regionalt ansvara för kulturmiljövård, kulturhistoria och konst i Gävleborgs län.
- arbetar med konst, kulturhistoria, bebyggelsehistoria och byggnadsvård, arkeologi och kulturturistiska projekt i länets samtliga kommuner.
- står till tjänst med rådgivning angående arkeologi, bebyggelsehistoria och byggnadsvård till länets invånare och fungerar som remissinstans till länets samtliga kommuner, länsstyrelsen och de centrala myndigheterna.
- tillhandhåller kunskap om länets kulturhistoria genom publik verksamhet, arkiv- och informationsverksamhet och bygger upp kunskapen genom forskning, uppdragsverksamhet samt genom samarbete med forskningsinstitutioner, intresseföreningar och enskilda.

Hälsinglands museum

- bedriver kulturmiljövård, byggnadsvård, rådgivning,
- har konstpedagogiska projekt och utställningar samt föredrag.
- är en remissinstans till Hudiksvalls kommun.
- har specialkompetens vad gäller Hälsinglands agrarhistoria och medeltid.

Ljusdalsbygdens Museum

- arbetar med såväl det materiella som det immateriella kulturarvet.
- har prioriterat pedagogik, programverksamhet och kulturhistoriska utställningar.
- bedriver verksamhet med tillfälliga utställningar i samarbete med Ljusdals Konstgille.

Kommunerna

- har det primära ansvaret för att tillvarata kulturmiljövårdens intressen i enlighet med Plan- och bygglagen och miljöbalken. I översiktsplaner finns områdesbestämmelser antagna för att tillgodose kulturmiljövårdens intressen.
- har lokala kulturmiljöprogram eller bevarandeplaner i några kommuner. I detaljplaner kan varsamhets- och skyddsbestämmelser antas för att skydda kulturhistoriska värden. I detaljplaner ska även fornlämningar, med en hänvisning till kulturminneslagen, finnas med. Stadsarkitekten samordnar och överblickar hela samhällsplaneringen.
- har kommunantikvarier i två av länets kommuner (Gävle och Ljusdal), varav en är anställd på läns museet.
- har även ett stort ansvar för det immateriella kulturarvet genom kulturförvaltningarna, biblioteken, arkiven och som huvudman för skolan.

En viktig aktör inom kulturarvsarbetet är länets 66 hembygdsföreningar med närmare 20 000 medlemmar. Genom Gästrik-Hälsinge Hembygdsförbunds styrelse och dess hembygdskonsulent finns ett nära samarbete med läns museet. Det finns även flera lokala museer i länet, till exempel Bollnäs museum, Migranternas hus i Alfta, Edsbyns museum, Sandvikens museer, Söderhamns stadsmuseum och många fler. Inom folkhögskolorna, studieförbunden och Högskolan i Gävle bedrivs undervisning om kulturarvet på olika sätt. Andra som arbetar med kulturarvet är Svenska kyrkan, Sveriges järnvägsmuseum, stadsarkiven, Lantmäteriarbivret och Kultur Gävleborg (musik, konst och bibliotek). Också hos Hushållningssällskapet, LRF, Skogsstyrelsen, Vägverket och Banverket berörs kulturarvet i verksamheten. Inom näringslivet finns många företag som arbetar med kulturarvet – en del genom att vara verksamma i kulturmiljöer och andra genom att använda kulturarvet som en del av affärsidén.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län

801 70 GÄVLE, telefon 026-17 10 00, e-post lansstyrelsen@x.lst.se
www.x.lst.se